

שליחות לדבר עברה כאשר השליח פרק עול מצוות

דברי התשב"ץ והרמ"א

בשו"ת תשב"ץ (ח"א סימן קנו) נשאל על מעשה שארע: יהודי (המכונה בתשובה 'שמעון') הראה שטר חוב של הלוואה (הלווה מכונה בתשובה 'ראובן') ליהודי מבוגר (בגלל שהוא ידע לקרוא את השטר הכתוב בערבית). אותו זקן חטף בחוזקה את השטר ומסרו ליד שליט העיר, שגבה את החוב שלא כדין וגרם בכך הפסד לראובן (שכבר שילם את החוב).

הרשב"ץ כתב בתוך דבריו שאילו היה ידוע מראש שאותו זקן מוחזק וידוע כמי שמוסר ממון יהודים ליד הגוים, היה אפשר לחייב בתשלום את שמעון שהראה לזקן את השטר, כאילו שמעון מסר בעצמו את השטר לגוים. וכך הוא כותב:¹

תחילה אני אומר שאם זה הזקן היה מוחזק במסור היה חייב שמעון לשלם לראובן כל מה שהפסידו מחמת מסירתו השטר ההוא.

ואע"פ שהזקן לא אנסו באותו ממון, אלא שמסרו לאדון העיר ואדון העיר אנסו, והוא מצי למימר דשמעון פטור, דמאי עבד? ואי משום שהזקן מסר לשר ע"פ דבורו של שמעון [=ונחשב כאילו הזקן הוא שליח של שמעון לבצע מסירה] - לא מחייב שמעון, משום דק"ל בפי' האיש מקדש [=קידושין דף מב, ב] דאין שליח לדבר עברה, משום דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין.

אפילו הכי לדידי סבירא לי דלא מיפטר [=שמעון על האמירה לזקן] מהאי טענתא ומהאי טעמא גופיה דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, וכיון דהוחזק הוא [=הזקן] במסור לאו ישראל כלל הוא, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות עדות וזה לשונו:

המוסרין והאפיקורסין והמינין והמשומדים לא הוצרכו חכמים למנותם בכל פסולי העדות, לפי שלא מנו אלא רשעי ישראל, אבל אלו המורדים הכופרים הם פחותים מרשעי ישראל ומן הגוים.

וכיון שהם [=המוסרים ממון ביד גוים] פחותים מן העכו"ם, ובכלל פורקי עול הם, אין למשלח אותם לעשות שליחות של מסירה טענה לפטור אותו משום דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, שזה מפורסם הוא שאינו שומע דברי הרב, דגוי גמור חשבינן ליה. ובפרק השולח [=גיטין דף מה, ב] אמרו: מסור אינו בקשירה. ואפילו [?] יש שליח לדבר עבירה בכגון זה.

הרשב"ץ מחדש: הכלל "אין שליח לדבר עבירה" לא נאמר במצב שבו השליח מוחזק כמוסר ממון ישראל לגוים. דברי הרשב"ץ הובאו בבית יוסף (ח"י"מ סימן שפח) ללא חולק, ולאחר מכן נפסקו להלכה בהגהות הרמ"א על השו"ע (ח"י"מ שפח סעיף טו):

מי ששלח שליח למסור, אם השליח הוחזק לעשות, חייב המשלחו. ואין לומר "אין שליח לדבר עבירה", הואיל והוחזק בכך.

דברי רע"א בשליח מומר

בחדושי רבי עקיבא איגר למסכת בבא מציעא דף י עמוד ב כתב:

גמרא [=ב"מ דף י, ב]: אמר רבינא היכא אמרינן אשלד"ע? היכא דהוי בר חיובא וכו' דאמרי' דדברי הרב וכו'.

לכאורה נראה דהך סברא היינו שהיה לו לשמוע לדברי הרב, והוי שליחות באיסור ואין שליח בזה, כדאמרינן בקידושין ריש פרק ב דאשלד"ע היינו דאינו יכול להעשות שליח לזה,

¹ מהדורת מכון ירושלים.

דיותר צריך לשמוע לדברי הרב. ומזה נראה בישראל מומר להכעיס, מכל מקום אף על פי שחטא ישראל הוא [=ומחויב במצוות], ושייך בו דברי הרב וכו'.

אחר כך ראיתי להסמ"ע (סי' קפ"ב) [=שפירש] להסברא דאין שליח לדבר עבירה שיאמר [=המשלח לבית הדין] שסובר [=הייתי] דלא ישמע לי, ע"ש. ולפי זה בישראל מומר לכל התורה כולה לא שייך [=טעם] זה [=שכן ידוע שהשליח ישמע לבקשת המשלח].

אבל לא ידעתי מנ"ל להסמ"ע [=הסבר] זה [=לסברת "דברי הרב..."].

ואדרבא, היה נראה לי להוכיח דלא כדבריו מדאמרין לעיל [=ב"מ דף ח עמוד א]: "תדע, דאלו אמר לשלוחו צא וגנוב וכו' ואלו שותפים שגנבו וכו'". וע' בתוס' שם דבשותפים שגנבו נימא נמי אשלד"ע ויהי' זה כמו שמונה על גבי קרקע וכו'. ולכאורה מה קושיה? כיון דביחד גנבו והיה רואה שעושי' הגניבה לעצמו, מהיכי תיתי לא ישמע לו להיות שלוחו להגבות בשבילו? ולא שייך בזה כלל אשלד"ע! אלא על כרחך דכל עיקר הסברא דאשלד"ע כיון שלא היה לו לשמוע, דדברי הרב, ממילא השליחות בטל, ומש"ה פריך דגבי שותפי' שגנבו נמי נימא הכי.

זולת שנאמר דרבא כר' סמא דאי בעי עביד וזהו שייך גם בשותפי' שגנבו, ונוכח מזה דהלכה כר' סמא, ואמאי פסק הג"ה כרבינא? אלא על כרחך דלא כהסמ"ע.

רע"א מציג שני הסברים לסברת "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים": לדעת הסמ"ע המשלח יכול לטעון שסבר שהשליח לא יבצע את השליחות. ואילו רע"א מסביר שהבעיה אינה בגמירות דעת, אלא בעיה הלכתית/משפטית: התורה לא חידשה דין שליחות כאשר השליחות דורשת מהשליח לעבור על ציווי ה'. רע"א מציג נ"מ בין שיטתו ושיטת הסמ"ע במקרה שבו השליח הוא מומר לכל התורה כולה: לפי הסמ"ע השליחות תחול, ולפי מסקנת רע"א לא תחול.²

אני תמה על רע"א שמתעלם מדברי הרשב"ץ שנפסקו ברמ"א, לפיהם נראה שבשליח מומר יש שליחות לדבר עבירה. וצ"ע.

השגת הש"ך על הרשב"ץ

הש"ך (שם ס"ק סז) חולק על פסיקת הרשב"ץ והרמ"א, וזה לשונו: [=כתב הרמ"א:] אם השליח הוחזק לעשות חייב המשלח כו' - דין זה שכתבו הר"ב [=הרמ"א] והר"ש בן צמח לא נהירא לי. וזה לשון הרשב"ץ:

ולא תימא אין שליח לדבר עבירה, דלא מיפטר בהאי טעמא אלא בישראל, אבל אם הוחזק במוסר ובאנס לאו ישראל הוא, וכמו שכתב הרמב"ם הלכות עדות: המוסרים הם פחותים מן העכו"ם וכיון שכן אין למשלח טענה לפטור משום דברי הרב וכו' שזה מפורסם שאינו שומע דברי הרב.

עכ"ל [=הרשב"ץ] הביאו בית יוסף סוף סימן זה.³

² לאחר מכן מביא רע"א הוכחה (מדין שותפים שגנבו) שגם כאשר ברור שהשליח יבצע את העבירה (כי הוא ממילא רוצה לגנוב, והדרך היחידה היא באמצעות שיתוף פעולה), בכל זאת נאמר הכלל אין שליח לדבר עבירה.

³ הש"ך מסתמך על דברי הבית יוסף שהביא את דברי הרשב"ץ בציוטוט מעובד, ולא ראה את דברי התשב"ץ במקורם. יש בזה נ"מ, כי לשון הבית יוסף גרמה לש"ך להבין שסברת התשב"ץ משום שהמוסר נחשב כגוי.

ואין דבריו נכונים בעיני.

ולא מבעיא למה שפסקו הרמ"ה והרא"ש והנימוקי יוסף ושאר הרבה פוסקים כרב סמא בפ"ק דמצינא לעולם אין שליח לד"ע אפילו השליח לאו בר חיובא הוא כיון דאי בעי עביד ואי לא בעי לא עביד, א"כ פשיטא הכא פטור המשלח, דהא הכא נמי אי בעי המוסר עביד אי בעי לא עביד! תדע, דהא כתבו הפוסקים הנ"ל דלעולם לא משכחת שליח לד"ע אלא הצר, ואם איתא הא משכחת נמי מוחזק בכך! אלא ודאי כמ"ש.

אלא אפילו לרבינא דס"ל דהיכא דהשליח לאו בר חיובא הוא מיחייב שולחו פטור הכא, דסוף סוף זה ישראל הוא ובר חיובא הוא. ולא כתב הרמב"ם דהם פחותים מן העכו"ם אלא לענין דפסולים לעדות, אבל מכל מקום ישראל הוא ובר חיובא הוא, ומה בכך שהוחזק במוסר? סוף סוף בר חיובא הוא!

והכי מוכח מדברי כל הפוסקים בכמה דוכתי שכתבו וסתמו "אין שליח לדבר עברה", ולא חלקו בין שהשליח מוחזק בכך או לא.

ועוד נראה דהרב [=הרמ"א] לטעמיה אזיל, דסבירא ליה לעיל ריש סימן קפ"ב דהכל תלוי כשהשליח בר חיובא, אבל כבר חלקתי שם עליו, ע"ש...

הבנת הש"ך את סברת הרשב"ץ

הש"ך הבין שפסיקת הרשב"ץ מבוססת על שתי הנחות:

א. הלכה כדעת רבינא (ב"מ דף י, ב) שאם השליח אינו בר חיובא, ואינו אסור מצד עצמו באותה עבירה, יש שליחות לדבר עבירה.

ב. המוסר נחשב כגוי, ולכן אינו נחשב בר חיובא.

הש"ך משיג על שתי הנחות אלו:

א. אמנם הרמ"א (וכנראה הרשב"ץ) פוסקים כמו רבינא, אבל רוב הראשונים פוסקים כמו רב סמא (ב"מ שם), ולדעתם אפילו אם השליח אינו בר חיובא, אבל יש לו בחירה האם לבצע את השליחות או לא, אין שליח לדבר עברה (ובוודאי כך הדין לגבי שליח מוסר, שמחויב במצוות ורק אינו מקיים אותן בפועל).⁴
ב. אפילו לדעת רבינא כאן השליחות לא תחול, כי המוסר נחשב עדיין כישאל לענין חיוב מצוות, ומה שכתב הרמב"ם שהוא נחשב כגוי – זה רק לענין פסילה לעדות.

[לפי הבנת הש"ך את דברי הרשב"ץ נראה שרק כאשר אדם הוחזק למסור ממון לגויים ונחשב כגוי יש שליח לדבר עבירה. אבל מי שהוחזק לעבירה אחרת אינו נחשב כגוי, אלא הוא מוגדר כיהודי רשע, שהוא עדיין בר חיובא ולכן אין שליח לדבר עברה. משום כך לא הבנת את השגת הש"ך שהפוסקים סתמו אין שליח לדבר עברה ולא חלקו בין שהשליח מוחזק בכך או לא. וצ"ע].

יישוב קושיות הש"ך

לעניות דעתי סברת הרשב"ץ איננה כפי שהבין אותה הש"ך (וממילא קושיותיו בטילות). כמה

הוכחות לכך:

⁴ ניתן ליישב את השגת הש"ך על הרשב"ץ: אמנם לדעת רב סמא גם כאשר השליח אינו מוזהר באיסור (כגון שליח ישראל שאינו מוזהר מלשאת גרושה) אין שליח לדבר עבירה. אבל מסתבר שזה בגלל שאסור לשליח לבצע את השליחות, שהרי הוא מקדש גרושה לכהן, ועובר בכך על איסור "לפני עיור לא תתן מכשול". (כך משמע מתוספות רבנו פרץ ב"מ שם). אבל גם רב סמא מודה שאם בפעולה אין איסור כלל לשליח יש שליח לד"ע. לכן אם נגדיר (כפי שהבין הש"ך לדעת הרשב"ץ) שמוסר הפקיע עצמו מן המצוות ונחשב שאינו בר חיובא כלל לגבי כל מצוות התורה, הרי שביחס אליו גם רב סמא יודה שלא נאמר הכלל "אין שליח לדבר עבירה".

א. הרשב"ץ לא מזכיר כלל את דברי רבינא (ב"מ י, ב) שאם השליח אינו בר חיובא חלה השליחות. לא מסתבר שהוא מסתמך על שיטת רבינא בלי לציין על מה הוא מתבסס!⁵

ב. הש"ך טוען כנגד הרשב"ץ: גם מוסר (ושאר יהודים שכתבו עליהם הפוסקים שיצאו מכלל ישראל, כגון מינים ואפיקורסים ומחללי שבת בפרהסיא) עדיין חייבים במצוות. הסברה פשוטה, ולא יעלה על הדעת שהיא נעלמה מעיני הרשב"ץ!

ג. יתר על כך: אמנם גוי פטור מרוב המצוות והאיסורים שהיהודי מחויב בהם, אבל גם גוי מוזהר על הגזל. במקרה שבו דן הרשב"ץ היהודי המוסר לקח שטר פרוע מיהודי, והעביר אותו לידי השליט שגבה מחדש את החוב. זהו גזל גמור, שגם גוי מוזהר שלא לעשותו. לכן גם אם נגדיר את היהודי כגוי הוא עדיין "בר חיובא" שלא לעשות מעשה זה, ואין שום נ"מ בכך נגדיר את המוסר כגוי!

ד. למרות שהרמב"ם כתב שהמסור גרוע מגוי, אין כוונתו שהמוסר נחשב כגוי לכל דבר, אלא רק להראות את חומרת מעשיו. הארכת בראיות לכך במקום אחר (תחומין כרך ל עמודים 321-332) ובאתר שלי במאמר ['עדות של כפר'](#).

ה. אילו היה המוסר מוגדר כגוי לכל הדינים היתה נוצרת בעיה חדשה בשליחות, שהרי אין שליחות לגוי (כפי שדורשת הגמרא בקידושין דף מא, ב: "מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית")! ניתן אמנם למצוא הסברים מדוע בכל אופן תחול השליחות,⁶ אבל אם סבר הרשב"ץ שהמוסר נחשב כגוי גמור, מדוע הוא לא מתייחס כלל לבעיה זו?

סברת הרשב"ץ

לענ"ד סברת הרשב"ץ מבוארת בדבריו:

אין למשלח אותם לעשות שליחות של מסירה טענה לפטור אותו משום דדברי הרב ודברי

התלמיד דברי מי שומעין, שזה מפורסם הוא שאינו שומע דברי הרב, דגוי גמור חשבינן ליה.

וכן הרמ"א (שפסק כרשב"ץ) מנמק:

... מי ששלח שליח למסור, אם השליח הוחזק לעשות, חייב המשלחו, ואין לומר אין שליח

לדבר עבירה, הואיל והוחזק בכך...

לדעת הרשב"ץ הכלל "אין שליח לדבר עברה" מבוסס על הסברה "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים".⁷ הנימוק של הרשב"ץ לכך שהשליחות חלה כאשר השליח מפורסם כמוסר היא שביחס אליו לא שייכת הסברה "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים", שכן מפורסם שהשליח אינו מצייט לדבר הרב (הקב"ה).

⁵ בפרט שרב סמא חולק על רבינא, והראשונים נחלקו האם לפסוק כמו רבינא או רב סמא.

⁶ ראה ב"מ דף י, ב תוד"ה אשה, שנקטו שגם באופן שאינו בר חיובא ויש שליחות, מכל מקום אין שליחות לחשי"ו, ומסתבר שה"ה לגוי. אבל ע"י לקט מ"מ ערך 'אין שליח לדבר עבירה', שיש הסוברים שבאופן שיש שליח לדבר עבירה זה נאמר גם במי שאינו בר שליחות, ולפי זה ניחא. גם יש דעה בראשונים שיש שליחות לגוי לחומרא – ראה ב"מ עא, ב תוד"ה כגון.

אמנם דעת משנה למלך הלכות מלוה ולוה ה, יד שבגוי יש שליחות לדבר עברה, אבל הוא מנמק זאת בכך שהגוי לא יודע שיש בכלל איסור בדבר (הוא עוסק באיסור רבית). אבל כאן מדובר בגזל, והגוי יודע שיש בזה איסור. [דעת נתיבות המשפט שבאופנים שבהם יש שליחות לד"ע, אז גם על ידי גוי יש שליחות, כי לומדים זאת מחצר. אבל יש לפקפק בחידוש זה]

⁷ יש בשאלה זו מחלוקת בין הראשונים, ואין כאן המקום להאריך בכך.

שליח שהוחזק לעבירה מסוימת בלבד

לכאורה ניתן להסיק מדברי הרשב"ץ היא שבכל מקרה שבו ידוע למשלח שהשליח רגיל לעבור עבירה זו, והמשלח המצווה על השליחות מניח שהשליח אכן יבצע אותה, יש שליח לדבר עבירה. ואכן, ראיתי במקורות בני זמננו שהבינו כך מדברי הרשב"ץ והרמ"א.⁸

אבל לעני"ד לא נראה כך, משתי סיבות:

א. הרשב"ץ בדבריו (המצוטטים לעיל) הדגיש שהמוסר נחשב כגוי ואינו בכלל ישראל. מסגנון דבריו משמע באופן ברור שרק בשל כך השליחות חלה. (ולכן הבין הש"ך שסברת הרשב"ץ היא משום שמוסר נחשב כגוי ואינו בר חיובא במצוות).

ב. בדרך כלל כאשר אדם ממנה שליח לדבר עבירה הוא בוחר לצורך כך יהודי שהוחזק לבצע עבירה זו, ובכל זאת לא מציינו כלל בפוסקים הסתייגות שאם השליח הוחזק לעברה זו יש שליח לדבר עברה. המקרה היחיד שבו כתבו חלק מהפוסקים (רשב"ץ ורמ"א) סברה זו, הוא רק לגבי מוסר.

לכן נראה לי שרק לגבי מוסר⁹ אמר הרשב"ץ את סברתו. לא משום שהוא נחשב כגוי, אלא בגלל שהמוסר אינו מתחשב בציווי ה' באופן בוטה וחריג ונחשב כמי שפרק מעליו את עול המצוות לגמרי (כלשון הרשב"ץ: "בכלל פורקי עול הם"), וביחס לאדם כזה לא שייכת הסברה "דברי הרב ודברי התמיד דברי מי שומעים". אבל אדם שמוחזק בעבירה מסוימת עדיין אינו פורק עול, ושייכת כלפיו סברת "דברי הרב ודברי התמיד דברי מי שומעים" (אמנם מסתבר שהוא יבצע את העבירה, אבל יתכן שהשליח ירהר בתשובה ולא יבצע את העבירה).¹⁰

חילוני בימינו

נראה לי שלא דנים את הכלל לפי 'אין שליח לדבר עבירה' לפי מידת הסבירות שהשליח יבצע את העבירה במקרה שעליו דנים הדיינים, שכן לפי זה נתת דבריך לשיעורין, ובכל מקרה ומקרה נצטרך לדון האם סביר שהשליח יבצע את העבירה או לא! דווקא לגבי שליח שיש כלפיו הגדרה הלכתית ברורה, כגון מוסר או אפיקורס וכיו"ב, שמוגדרים בהלכה כמי שפרקו עול מצוות לגמרי ויצאו מכלל ישראל, חידשו התשב"ץ והרמ"א שייחשב שליח לדבר עברה.

לאור הדברים שלעיל יש לדון: אם יהודי שומר מצוות שלח יהודי חילוני בזמננו לבצע פעולה שהיא עבירה שבין אדם למקום (כגון חילול שבת), האם יתחייב המשלח לפי דברי הרשב"ץ והרמ"א? מצד אחד ניתן לומר: כל אורח חייו של היהודי החילוני אינו מבוסס על קיום המצוות, וחילול שבת נחשב אצלו כהיתר גמור לפי השקפת עולמו, ולא שייכת הסברה: "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים".¹¹ מצד שני, אם נגדיר אותו כתינוק שנשבה וכשווג הקרוב לאונס, הרי שהלכתית אינו מוגדר כפורק עול, ועדיין נאמר הכלל: אין שליח לדבר עבירה. וצריך עיון.

⁸ א. באנציקלופדיה התלמודית ערך 'אין שליח לדבר עבירה' מצטטים בשם הרשב"ץ שאם אדם הוחזק לאותה עברה יש שליח לדבר עברה. ב. בפסקי דין רבניים ירושלים דיני ממונות ובירורי יוחסין ז עמוד כב לגבי אדם שהוחזק ברמאות מסתמך על שיטת הרשב"ץ כדי להחיל שליחות של רמאות. כמדומני שדבריהם אינם מתיישבים עם הבנת הש"ך שהבאתי לעיל, שסברת הרשב"א היא משום שאינו בר חיובא.

⁹ והדומים לו כגון מחלל שבת בפרהסיא ואפיקורוס.

¹⁰ עדיין קצת קשה: גם מי שלא פרק עול מצוות באופן כללי, אבל הוחזק לבצע עבירה מסוימת, ניתן להניח שיבצע את השליחות למרות דברי ה', ומדוע כלפיו שייכת סברת "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים"? התשובה לשאלה קשורה להבנת הסברה "דברי הרב...", ובשל אריכותה חורגת ממאמר זה.

¹¹ אפילו אם נניח שחילוני בזמננו נחשב כמו תינוק שנשבה שדינו כשווג, ואינו נחשב כגוי, (הארכת בשאלה זו במאמרי בתחומין כח, ומובא באתר במאמר: 'עדות של יהודי שאינו שומר מצוות בימינו'), מכל מקום בפועל הוא לא מציינת כלל לסברת ה', ועדיין לפי התשב"ץ תחול שליחות לדבר עבירה.